

Zakres rozszerzony - moduł 29

Prawo

Opracowanie:

Janusz Korzeniowski

nauczyciel konsultant ds. edukacji obywatelskiej
w Zachodniopomorskim Centrum Doskonalenia Nauczycieli¹

Spis slajdów

- *Funkcje prawa: 3 – 12*
- *Zasady systemu prawa: 13 – 16*
- *Rodzaje (gałęzie) prawa: 17 – 29*
- *Sposoby tworzenia prawa: 30 – 34*

Bibliografia: 35

Funkcje prawa

Przez funkcję prawa współczesna nauka najczęściej rozumie rzeczywisty, obiektywny skutek, rezultat istnienia (działania) jakiejś instytucji czy normy dla ich otoczenia.

W nauce nie ma jednak wątpliwości, że zarówno prawo w ogóle, jak i poszczególne normy oraz instytucje prawne wywołują, przez swoje istnienie i działanie, określone skutki, a więc realizują pewne funkcje wobec swego otoczenia.

Otoczeniem tym jest społeczeństwo i jednostki, które je tworzą. Mówi się w związku z tym o społecznych funkcjach prawa. Niektóre funkcje pokrywają się z funkcjami, jakie pełnią w społeczeństwie również inne regulatory ludzkich zachowań, zwłaszcza **moralność** i **obyczaje**, inne natomiast są charakterystyczne wyłącznie dla prawa.

Funkcje prawa

- ❑ Funkcja **stabilizacyjna** wyraża się w tym, że skutkiem działania prawa w społeczeństwie jest utrwalanie istniejącego w nim ładu politycznego, gospodarczego itp.

Stalność prawa polegająca na obowiązywaniu prawa przez dłuższy czas powoduje petryfikowanie wzorów zachowań, uczynienie ludzkich działań bardziej rutynowymi a przez to powtarzalnymi.

W tym sensie wzmacnia się też **bezpieczeństwo prawne** obywateli.

Funkcje prawa

- ❑ Funkcja **dynamizująca** polega na promowaniu zmian w różnych sferach życia społecznego. Prawodawstwo może być czynnikiem sprzyjającym przeobrażeniom stosunków społecznych, może odpowiadać na potrzeby społeczne konkretnego czasu, kreując nowe instytucje prawne i wprowadzając nowe struktury organizacyjne życia społecznego.

Funkcje prawa

- ❑ Funkcja **ochronna** polega na tym, że prawo wspiera (chroni) rozmaite wartości istotne ze społecznego punktu widzenia. Jeżeli np. przepisy postępowania cywilnego określają sposób, w jaki niespłacony pożyczkodawca może dochodzić od pożyczkobiorcy zapłaty długu, to właśnie w ten sposób chroniony jest majątek pożyczkodawcy; podobną funkcję pełnią regulacje sfery socjalnej (np. zasiłek dla bezrobotnych, urlopy macierzyńskie itp.).

Funkcje prawa

- ❑ Funkcja **organizacyjna** prawa objawia się w tworzeniu instytucjonalnych warunków życia społecznego i państwowego (np. przez unormowania dotyczące ustroju organów władzy publicznej, ich kompetencji i trybu działania).
Na tej podstawie powoływane są rozmaite jednostki organizacyjne, zarówno stanowiące organy władzy publicznej (sądy, organy samorządowe itp.), jak i w dalszej kolejności różnorodne prywatne (spółki, stowarzyszenia, fundacje itp.).

Funkcje prawa

- ❑ Wyodrębnienie funkcji **represyjnej** i **wychowawczej** uwzględnia to, czy prawo działa ze względu na obawę dolegliwości, które mogą spotkać naruszcycieli norm czy przez fakt, iż wyrabia w adresatach norm trwałe przekonania, skłonności i nawyki.

Funkcje prawa

- Funkcja **kontrolna** polega na tym, że rezultatem działania prawa jest poddanie zachowań ludzkich społecznej kontroli, tj. zamknięciu tych zachowań w granicach prawa m.in. przez eliminowanie odstępstw od obowiązujących norm. W ten sposób zachowania stają się obliczalne i przewidywalne; wzrasta poczucie pewności i bezpieczeństwa. Pełnienie funkcji kontrolnej przypisuje się zresztą nie tylko prawu, ale także innym zespołom norm społecznych, np. normom moralnym.

Funkcje prawa

- ❑ Funkcja **dystrybutywna** jest rezultatem tego, że prawo przyczynia się do rozdziału w społeczeństwie różnego rodzaju dóbr i ciężarów (materialnych, moralnych).
Widać to szczególnie wyraziście w przypadku norm prawa administracyjnego czy podatkowego.
W tym wypadku wartościami chronionymi mogą być sprawiedliwość, równość, a niekiedy godność człowieka.

Funkcje prawa

- **Regulacja konfliktów** jako funkcja prawa polega na tym, że rezultatem działania prawa (przestrzegania i stosowania) jest rozstrzygnięcie sporów między ludźmi, sporów, które pojawiają się w przypadku niezgodności interesów i opinii jednostek i grup ludzkich.
Nie ma też wątpliwości, że funkcja regulacyjna służy przede wszystkim ochronie wolności i pokoju w świecie współczesnym.

Funkcje prawa

Niebagatelna jest też ocena prawa w kategoriach **skuteczności i efektywności** (najprościej rzecz ujmując: przewagi zysków nad kosztami lub stratami).

Doświadczenia, o których tu mowa, uczą raczej, że prawo może być w dłuższym okresie skutecznym środkiem organizacji życia społecznego tylko wówczas, gdy w swej treści i formie respektuje pewne podstawowe, akceptowane społecznie wartości.

Może być skutecznym instrumentem oddziaływania na zachowania adresatów norm jedynie w ramach tych wartości.

Tylko z takim prawem, obywatele będą się utożsamiać i będą uznawać je za sprawiedliwe.

Zasady systemu prawa

Pojęcie systemu prawa

Pierwsze zetknięcie z obowiązującym prawem, z olbrzymią liczbą aktów prawnych (ustaw, rozporządzeń), regulujących różne dziedziny stosunków społecznych, stwarza wrażenie przypadkowości i niespójności tych aktów.

Bliższa analiza wykazuje jednak, że mimo różnorodności akty te opierają się na pewnych wspólnych zasadach ogólnych, służą określonym celom i są ze sobą zsynchronizowane.

Mówimy więc, że akty te stanowią określony system.

Przez **system prawa** rozumiemy całokształt obowiązujących w danym państwie przepisów, opartych na wspólnych podstawowych zasadach, usystematyzowanych według przyjętych kryteriów.

W naszym systemie prawa usystematyzowanie polega przede wszystkim na podziale całego prawa na gałęzie.

Zasady systemu prawa

□ Zasada hierarchiczności

Normy prawne są w systemie prawa uporządkowane według określonej hierarchii, adekwatnej do hierarchii aktów normatywnych, w których się one zawierają.

Normy stanowią więc swego rodzaju piramidę, na której szczycie znajdują się normy konstytucji, wyposażone w najwyższą moc prawną.

Najważniejszą konsekwencją hierarchicznej struktury systemu prawa jest to, że normy prawne zawarte w aktach prawodawczych niższego rzędu nie mogą być sprzeczne z normami zawartymi w aktach wyższego rzędu.

Zasady systemu prawa

□ Zasada spójności

Dobrze „zbudowany”, **niesprzeczny** system prawa oznacza, że **normy wchodzące w jego skład nie powinny się wykluczać**.

Mogą one zawierać pewne sprzeczności pod względem logicznym lub prakseologicznym.

Sprzeczność logiczna ma miejsce wtedy, gdy jedna norma nakazuje adresatowi w określonych warunkach czynić to, czego inna norma mu zakazuje.

Sprzeczność prakseologiczna występuje wtedy, gdy jedna norma nakazuje czynić to, co udaremniłoby skutek działania realizowanego zgodnie z inną obowiązującą normą.

Cecha niesprzeczności systemu prawa oznacza więc, że jeżeli w systemie tym pojawią się normy prawne niezgodne ze sobą, a nawet sprzeczne, to nauka prawa oraz organy stosujące prawo potrafią – zwłaszcza drogą wykładni – usunąć te sprzeczności (niezgodności).

Zasady systemu prawa

□ Zasada zupełności

Przedstawiciele szkoły pozytywizmu prawniczego przyjmowali założenie, że organ stosujący prawo nie może się wymówić niemożnością rozstrzygnięcia sprawy lub sporu prawnego z powodu braku normy prawnej, na podstawie której miałby wydać rozstrzygnięcie w danej sprawie.

Przyjęcie cechy zupełności systemu prawa zakłada, że **dla każdej sprawy spornej i dla każdego sporu prawnego podmiot stosujący prawo jest w stanie znaleźć normę pozwalającą na rozstrzygnięcie tego sporu lub sprawy.**

Oznacza to, że nawet jeżeli w systemie prawnym występują luki, to istnieją skuteczne sposoby ich wypełnienia.

Rodzaje (gałęzie) prawa

W systemie prawa polskiego wyróżnia się zwykle następujące **gałęzie prawa**: prawo państwowe, prawo administracyjne, prawo finansowe, prawo cywilne, prawo gospodarcze, prawo rodzinne, prawo pracy, prawo karne, prawo procesowe.

Ponadto odrębną gałęzią prawa jest prawo międzynarodowe, które traktowane bywa jako prawo zewnętrzne państw.

Przedstawimy teraz krótką charakterystykę wymienionych gałęzi prawa.

Rodzaje (gałęzie) prawa

Prawo państwowe (zwane niekiedy prawem konstytucyjnym) reguluje podstawowe zasady ustroju politycznego, gospodarczego i społecznego.

Określa ono strukturę i kompetencje naczelných organów państwa, a także podstawowe prawa i obowiązki człowieka i obywatela oraz zasady prawa wyborczego.

Głównym źródłem prawa państwowego jest Konstytucja.

Rodzaje (gałęzie) prawa

Prawo administracyjne reguluje organizację administracji oraz proces wykonywania przez organy państwowe i samorządowe funkcji administrowania.

Przepisy prawa administracyjnego tworzą ramy, w których organy administracji publicznej, wyposażone w uprawnienia władcze, mogą prowadzić swą działalność.

Prawo administracyjne reguluje również pomocniczą działalność organów administracji, np. prowadzenie archiwów, statystyk. Zakresem gałęzi prawa administracyjnego są wreszcie objęte normy regulujące tryb postępowania przed organami administracji.

Rodzaje (gałęzie) prawa

Prawo finansowe zawiera normy prawne regulujące zasady i tryb gromadzenia dochodów przez państwo (np. z tytułu podatków) oraz zasady i tryb rozdziału i wydatkowania tych środków.

Problematyką tą zajmuje się podstawowy dział prawa finansowego – **prawo budżetowe**.

Drugi dział prawa finansowego – **prawo bankowe** – reguluje organizację banków oraz stosunki finansowe związane z działalnością bankową (zagadnienia obiegu pieniężnego, udzielania kredytów, obrotu dewizowego itp.).

Trzecim działem prawa finansowego jest **prawo ubezpieczeniowe**, określające organizację i działalność instytucji ubezpieczeniowych.

Czwartym wreszcie działem prawa finansowego jest **prawo finansowe przedsiębiorstw państwowych**.

Rodzaje (gałęzie) prawa

Prawo cywilne jest gałęzią prawa regulującą stosunki majątkowe oraz niektóre stosunki wynikające z praw osobistych, w których występujące podmioty są w stosunku do siebie równorzędne.

Stosunki regulowane przez prawo cywilne zachodzić mogą zarówno między osobami fizycznymi, jak i osobami prawnymi (np. spółkami mającymi osobowość prawną, spółdzielniami, przedsiębiorstwami państwowymi).

Rodzaje (gałęzie) prawa

Prawo gospodarcze nie przez wszystkich jest uznawane za samodzielną gałąź w systemie naszego prawa.

Nie wchodząc w spory doktrynalne, możemy przyjąć, że prawo gospodarcze jest gałęzią prawa wyodrębnioną w celach dydaktycznych.

Przedmiotem tak pojętego prawa gospodarczego jest regulacja prawna stosunków gospodarczych, a więc określenie podmiotów prowadzących działalność gospodarczą oraz regulacja stosunków powstających w toku prowadzenia działalności gospodarczej.

Rodzaje (gałęzie) prawa

Prawo rodzinne reguluje osobiste i majątkowe stosunki wynikające z zawarcia małżeństwa, stosunki powstające między rodzicami a dziećmi, a także stosunki dotyczące przysposobienia (adopcji) oraz opieki nad osobami małoletnimi.

Rodzaje (gałęzie) prawa

Prawo pracy obejmuje normy regulujące stosunki pracy między pracodawcami a pracownikami oraz stosunki bezpośrednio z pracą związane.

W zakres prawa pracy wchodzi więc normy regulujące powstanie i ustanie stosunku pracy, obowiązki i uprawnienia pracodawcy i pracownika, czas pracy, urlopy, ochronę pracy, bezpieczeństwo i higienę pracy, a także rozstrzyganie sporów ze stosunku pracy.

Rodzaje (gałęzie) prawa

Prawo karne określa, jakie czyny są przestępstwami, ustala zasady odpowiedzialności za takie czyny oraz kary, jakie grożą za ich popełnienie.

Zadaniem norm prawa karnego jest ochrona obywateli i ich dóbr przed zamachami, a także ochrona interesów politycznych i gospodarczych państwa i jego instytucji.

Oprócz pełnienia funkcji ochronnych, zadaniem prawa karnego jest oddziaływanie wychowawcze zarówno na sprawcę, jak i społeczeństwo.

Rodzaje (gałęzie) prawa

Prawo procesowe jest gałęzią prawa dość niejednorodną.

W jego zakres wchodzi **trzy podstawowe działy**:

- 1. Przepisy o ustroju sądów** określają strukturę i organizację sądów poszczególnych szczebli, przepisy o prokuraturze zaś – organizację, zadania i obowiązki prokuratury.
- 2. Prawo procesowe cywilne** (zwane też procedurą cywilną lub postępowaniem cywilnym) określa tryb postępowania przed sądami w sprawach cywilnych, a także w sprawach gospodarczych, w sprawach z zakresu prawa rodzinnego oraz prawa pracy. Określa również prawa stron i innych osób uczestniczących w postępowaniu.
- 3. Prawo procesowe karne** (zwane postępowaniem karnym lub procedurą karną) ustala tryb działania sądów w sprawach karnych, a także uprawnienia prokuratora, oskarżonego i obrońców w poszczególnych stadiach procesu.

Rodzaje (gałęzie) prawa

Prawo międzynarodowe ma odmienny charakter od wymienionych poprzednio gałęzi prawa.

Stanowi ono zespół norm regulujących przede wszystkim prawa i obowiązki poszczególnych państw w ich stosunkach wzajemnych, nie może więc być traktowane jako część składowa wewnętrznego prawa polskiego.

Prawo międzynarodowe określa również status organizacji międzynarodowych, takich jak Organizacja Narodów Zjednoczonych czy Unia Europejska.

Normy prawa międzynarodowego nie są poparte przymusem państwowym, a jedynie specyficznymi sankcjami stosowanymi przez organizacje międzynarodowe (np. zagrożenie embargiem).

Rodzaje (gałęzie) prawa

Prawo materialne i formalne

Do **prawa materialnego** zalicza się te normy prawne, które w swej treści określają merytoryczne prawa i obowiązki oraz uprawnienia podmiotów prawa, a także regulują tryb ich postępowania.

Prawem materialnym są więc między innymi normy zawarte w kodeksie cywilnym, określają one bowiem prawa i obowiązki stron wynikające na przykład z zawieranych umów (sprzedaży, najmu, zlecenia itp.).

Podobnie normy prawa materialnego są zawarte w kodeksie pracy, w kodeksie rodzinnym i opiekuńczym, a także w kodeksie karnym.

Rodzaje (gałęzie) prawa

Prawo materialne i formalne

Do **prawa formalnego** zalicza się zarówno normy prawne określające strukturę i organizację organów wymiaru sprawiedliwości, jak i przepisy o charakterze proceduralnym, tj. przepisy określające tryb postępowania przed tymi organami. Przepisy prawa formalnego określają więc strukturę i organizację sądów, tryb postępowania przed sądami kolejnych instancji, rodzaje środków dowodowych, środki odwoławcze oraz tryb ich wnoszenia itp.

Przepisy prawa formalnego są zawarte m.in. w Kodeksie postępowania cywilnego (k.p.c.), Kodeksie postępowania karnego (k.p.k.) oraz Kodeksie postępowania administracyjnego (k.p.a.).

Sposoby tworzenia prawa

❖ Stanowienie

Podstawowym sposobem tworzenia prawa jest **stanowienie prawa**.

Przez stanowienie prawa będziemy rozumieć **świadome i celowe działania organów władzy publicznej, w wyniku których powstają nowe normy prawne**, normy, których przed tymi działaniami nie było.

Prawo może być stanowione samodzielnie przez jeden organ władzy publicznej (jednoosobowy lub kolegialny), a może też być rezultatem współstanowienia, gdy normy prawne powstają w wyniku decyzji dwu lub więcej organów (np. uchwalanie ustawy).

Stanowienie prawa jest aktem **sformalizowanym, prospektywnym i konstytutywnym**.

Sposoby tworzenia prawa

❖ Stanowienie

Stanowienie prawa jest zawsze bardziej lub mniej **sformalizowane**. Stanowienie jest procesem, którego przebieg wyznaczają określone normy prawne precyzujące warunki, przy których spełnieniu proces taki powinien zachodzić.

Normy te noszą nazwę **norm kompetencyjnych**. Wyznaczają one – **jaki organ, w jakich sprawach, o jakiej mocy prawnej, w jakim trybie** stanowić może normy prawne.

Spełnienie warunków ustanowionych przez normy kompetencyjne powoduje, że określona decyzja organu władzy publicznej staje się obowiązującą normą prawną (normami prawnymi).

Sposoby tworzenia prawa

❖ Stanowienie

Akty stanowienia prawa mają charakter **prospektywny**, co oznacza, że **zwrócone są ku przyszłości**; normują sytuację (wprowadzają pewne nakazy, zakazy, przyzwolenia) w stosunku do nieokreślonej z góry liczby stanów rzeczy.

Konsekwencją tego jest również przyjęcie zasady, iż prawo nie powinno działać wstecz (*lex retro non agit*).

Konstytutywność (od łacińskiego słowa *constituo* – ustanawiam, postanawiam) aktu stanowienia prawa wyraża się w tym, że na mocy decyzji kompetentnego organu władzy publicznej **w akcie stanowienia wprowadzane są do systemu prawa lub usuwane zeń normy prawne.**

Stanowienie tworzy (lub uchyla) normy.

Sposoby tworzenia prawa

❖ **Uznanie**

Drugim oprócz stanowienia, znacznie rzadziej występującym w państwie, sposobem tworzenia prawa jest **uznanie**.

Polega ono na uznaniu przez państwo jakiejś istniejącej już normy społecznej (np. moralnej, obyczajowej) za normę prawa.

Akt uznania składa się z dwu elementów: aktu aprobaty danej normy i aktu jej włączenia do zespołu norm prawnych.

Sam akt aprobaty bowiem nie wystarczy. Państwo aprobuje olbrzymią większość istniejących norm społecznych, ale tylko niektóre z nich włącza do zespołu norm prawnych.

Uznanie przez państwo pewnych norm społecznych za normy prawne nie tworzy nowych reguł postępowania, powoduje jedynie zmianę ich charakteru, które stają się normami prawnymi.

Akt uznania może też zmienić krąg adresatów, których norma obowiązuje.

Sposoby tworzenia prawa

❖ **Precedens prawotwórczy**

Formą tworzenia prawa w anglosaskich systemach jurydycznych jest także **precedens prawotwórczy**.

Oznacza on, że przez indywidualne rozstrzygnięcie prawne (zazwyczaj orzeczenie sądowe), które następnie staje się podstawą innych rozstrzygnięć prawnych podejmowanych w podobnych sprawach, powstaje nowa norma prawna.

Sędzia, wydając orzeczenie w danej sprawie, ma obowiązek oparcia tego orzeczenia na orzeczeniach, jakie zostały wydane poprzednio w sprawach tej samej kategorii lub w sprawach podobnych (precedensy).

Sędzia wyprowadza z poprzedniego orzeczenia (orzeczeń) określoną zasadę, stanowiącą podstawę wydawanego rozstrzygnięcia.

Bibliografia

- Lewandowski J., *Elementy prawa*, Warszawa 2011.
- Chauvin T., Stawecki T., Winczorek P., *Wstęp do prawoznawstwa*, Warszawa 2011.